

LJUDMILA ULITSKAJA

SONJAKE

LÕBUS MATUS

Vene keelest tõlkinud Ilona Martson

Tõlgitud raamatutest:

Людмила Улицкая
Сонечка: Повести. Рассказы
ЭКСМО, Москва, 2008

Людмила Улицкая
Сонечка: Повести и рассказы (Весёлые похороны)
ЭКСМО, Москва, 2002

Toimetanud Hele Pärn ja Linda Uustalu
Kommenteerinud Elhonen Saks
Sarja kujundanud Jüri Jegorov
Disainer Villu Koskaru

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Kultuurkapital.

© Ludmila Ulitskaya, all rights reserved
Published by arrangement with ELKOST Intl. Literary Agency

Tõlge eesti keelde © Ilona Martson ja Tänapäev, 2019

ISBN 978-9949-85-639-8
www.tnp.ee

Trükitud OÜ Greif trükikojas

SONJAKE

Varasest lapsepõlvest peale, vaevu titeeast välja kasvanud, sukeldus Sonjake lugemisse. Vanem vend Jefrem, kodukootud lõuapoolik, korrutas pidevalt ühte ja sama nalja, mis oli moest läinud juba sündides:

„Lakkamatust lugemisest on Sonjakese tagumik võtnud tooli, nina aga pirni kuju.”

Kahjuks polnud nali kuigivõrd üle pakutud: Sonjakese nina oli tõesti pirnjas-laialivalguv, aga tema kehale, vibalikule, laiaõlgsele, kuivetonud jalgade ja loppis lahja tagumikuga, oli kaunistuseks vaid suur naiselik rinnapartii, varakult ette kasvanu ja kuidagi kohatult kõhna keha külge kinnitatu. Sonjake hoidis õlad längus, turja vimmas, kandis avaraid hõlste, häbenes oma tarbetut rikkust ees ja tuskatoovat lamedust taga.

Kaastundlik vanem õde, ammuilma mehenaine, rääkis suuremeelselt midagi Sonjakese silmade ilust. Kuid silmad olid kõige tavalisemad, väikesed, pruunid. Tõsi, erakordselt lopsakad ripsmed kasvasid kolmes reas, venitades välja silmalau paistes serva, kuid siingi polnud erilist ilu, pigem tüli, kuna lühinägelik Sonjake hakkas lapsena varakult prille kandma ...

Tervelt kakskümmend aastat, seitsmendast kahekümne seitsmendani, luges Sonjake vahet pidamata. Ta langes lugemisse nagu minestusse, mis lõppes raamatu viimase leheküljega.

Lugejana oli ta haruldaselt andekas, vahest isegi omamoodi geniaalne. Tema vastuvõtlikkus trükisõnale oli nii kõrge, et väljamõeldud tegelased seisis ühes rivis elusate, lähedaste inimestega, ja Nataša Rostova helged kannatused Andrei surivoodil olid sama usutavad kui õe põletav südamevalu, kui see tobeda hooletuse tõttu nelja-aastase tütre kaotas: jäi naabrinaisega lobisema ega märganud, kuidas paks, kohmakas uimaste silmadega tüdruk kaevu libises ...

Mis see siis oli – kas igas kunstiteoses peituva mängu täielik eiramine, ebaküpse lapse arutu usalduslikkus, kujutlusvõime puudumine, mis viib väljamõeldise ja tegelikkuse vahelise piiri haihtumiseni, või otse vastupidi, nii ennastunustav lahkumine fantaasiamaailma, et kõik, mis jääb väljapoole selle piire, kaotab mõtte ja sisu ...

Sonjakese lugemine, mis oli omandanud kerge meeltesegaduse vormi, ei lõppenud isegi magades: ka oma unenägusid ta justkui luges. Ta nägi unes paeluvaid ajalooromaane ning mõistatas tegevuse järgi ära raamatu kirjatüübi, tajus veidral kombel löike ja punktiridu. Unes see haiglase kirega seotud sisemine nihestatus isegi süvenes, ja seal esines ta täieõigusliku kangelanna või kangelasena, viibides õhukesel piiril talle eelnevalt teadaoleva, tajutava autoritahte ja iseenese püüdluste vahel, mis olid suunatud liikumisele, tegevusele, tegudele ...

Nepiaeg oli lõppemas. Isa, Valgevene külasepa järeltulija, kellel jätkus ka praktilist oidu, sulges oma kellasepatöökoja ning, saanud jagu sünnipärasest vastikusest ükskõik millise liinitootmise vastu, siirdus tööle kellatehasesse, kus ta kosutas oma põikpäist hinge, parandades õhtuti unikaalseid mehhanisme, mille olid loonud tema eri hõimudest pärit eelkäijate targad käed.

Ema, kes puhta mummulise pearäti all kuni surmani tobedat parukat kandis, vuristas salaja Singeri õmblusmasinal, õmmeldes

naabrinaistele lihtsakoelisi sitsist rõivatükke, nagu nõudis kõlav ja puruvaene aeg, kus kõik hirmud taandusid kokku rahandusinspektori süngeks nimeks.

Aga Sonjake, saanud koolitükkidega kuidagiviisi ühele poole, viilis iga päev ja iga hetk kõrvale vajadusest elada pateetilistes ja käratsevates kolmekümnendates aastates ning karjatas oma hinge suure vene kirjanduse avarustes, kord langedes kahtlase Dostojevski rahutust tekitavatesse sügavikesse, kord tulles pinnale Turgenevi hämaratel alleedel ja kolkamõisates, mida soojendas miskipärast teisejärgulise Leskovi põhimõttelage ja helde armastus.

Ta lõpetas raamatukogundustehnikumi, asus tööle vana raamatukogu keldrihoidlas ja oli üks haruldasi õnneseeni, kes lahkusid tööpäeva lõpus oma tolmusest ja umbsest keldrist kerge naudinguväluga, jõudmata päeva jooksul küllastuda ei kartoteegikaartidest, ei valkjatest nõudelehtedest, mis talle ülalt lugemissaalist saadeti, ega köidete elusast raskusest, mis tema kõhnadele kätele vajusid.

Palju aastaid oli kirjanduse loomine paistnud talle püha toiminguna: teisejärgulist kirjanikku Pavlovit, Pausaniast ja Palamast pidas mingis mõttes võrdväärseteks autoriteks – selle tõttu, et nad paiknesid entsüklopeedias samal leheküljel. Kuid aastate jooksul õppis ta iseseisvalt tohutus raamatuookeanis eristama suuri laineid väikestest, aga väikesi kaldaäärsest vahust, mis täitis peaaegu terve-nisti tänapäeva kirjanduse askeetlikke raamatukappe.

Olles erakust kloostrielanikuna mõne aasta raamatuhoidlas teeninud, lasi Sonjake ennast ära rääkida oma ülemusel, sama kirglikul lugejannal nagu ta isegi, ja otsustas astuda ülikooli vene filoloogialale. Ning asus pika ja nõmeda programmi järgi valmistuma, oli juba sisseastumiskatseid tegemas, kui kõik äkki kokku kukkus, kõik ühe hetkega muutus: algas sõda.

Võimalik, et see oli esimene sündmus tema noores elus, mis lükkas ta välja tema lakkamatu lugemise udusest seisundist, milles

ta seni oli viibinud. Koos isaga, kes töötas neil aastatel riistatöökogas, evakueeriti Sonjake Sverdlovskisse, kus ta õige pea sattus ainsasse turvalisse paika – raamatukokku, keldrisse ...

Pole selge, kas oli see traditsioon, mis ammustest aegadest alates on meie isamaal juurdunud: paigutada hinnalised hingeviljad, nagu ka maapõue viljad, ilmtingimata jahedasse pörandaaluksesse, – või oli see ennetav kaitsesüst Sonjakese elu tulevaks aastakümneks, mille ta pidi veetma nimelt inimesega pörandalt, oma tulevase mehega, kes sel lootusetu rängal esimesel evakuatsiooniaastal välja ilmus ...

Robert Viktorovitš tuli raamatukokku päeval, mil Sonjake asendas haigestunud juhatajat kojulaenutuses. Ta oli väikest kasvu, kontkõhn ja hallimast hall ega oleks Sonja tähelepanu pälvinudki, kui poleks küsinud, kus asub prantsuskeelsete raamatute kataloog. Prantsuskeelseid raamatuid ju oli, kuid nende kataloog oli tarbetuse tõttu ammu kaotsi läinud. Külastajaid oli sulgemiseelisel öhtusel ajal vähe ja Sonjake juhatas ebahariliku lugeja oma keldrisse, tagumisse Lääne-Euroopa nurka.

Mees seisis kapi ees kaua ja pahvikslööduna, pea viltu, koogi-vaagnat silmanud lapse näljane ja hämmeldunud nägu ees. Sonjake kõrgus pool pead pikemana tema selja taga, ja oli ka ise talle edasi kandunud erutusest tardunud.

Mees pöördus tema poole, suudles ootamatult tema kõhna kätt ja lausus madalal häälel, mis väreles nagu sinise lambi valgus külmetavas lapsepõlves:

„Mis ime ... Mis luksus ... Montaigne ... Pascal ...”

Ja lisas ohkega, ikka veel Sonja käest kinni hoides: „Ja isegi elseviirväljaannetes ...”

„Siin on kümme elseviiri,” noogutas hingeliigutuses Sonjake uhkelt, olles hiilgavalt omandanud raamatuteaduse, ja mees vaatas talle otsa imeliku pilguga alt üles, kuid justkui ülalt alla, naeratades

peente huultega, näitas hambutut suud, viivitas, justkui kavatsedes öelda midagi tähtsat, kuid, olles ümber mõelnud, ütles muud.

„Kirjutage mulle palun välja lugejakaart, või kuidas teil seda kutsutaksegi?”

Sonja tõmbas välja oma käe, mis oli ununenud mehe kuivadesse pihkudesse, ja nad tõusid üles mööda jälekülma treppi, mis võttis viimsegi soojaraasu kõigilt jalgadelt, mis seda puutusid ... Siin, vana kaupmehehäärberi kitsukeses saalis, kirjutas ta oma käega esimest korda välja mehe perenime, mida ta seni sugugi ei teadnud ja mille ta täpselt kahe nädala pärast saab enesele saab. Kuni ta maalis kohmakaid tähti tindipliatsiga, mis nõelutud villaste kinnaste tõttu veidike laperdas, silmitses mees tema puhast otsaesist ja naeratas endamisi tema imelise sarnasuse üle noore kaameliga, kannatliku ja õrna loomaga, ning mõtles: „Ja isegi koloriit: tõmmu, nukker umbra ja roosakas, soe ...”

Sonja lõpetas kirjutamise, lükkas allavajunud prillid nimetisõrmega üles. Vaatas heatahlikult, huvitult ja äraootavalt: mees polnud oma aadressi öelnud.

Too oli aga sügavas hämmingus ülitugevast saatuse teoks saamise tundest, mis oli tabanud teda äkitselt nagu paduvihm muretusinisest taevast: ta mõistis, et tema ees on tema naine.

Eelmisel päeval oli ta saanud neljakümne seitsme aastaseks. Ta oli olnud elav legend, kuid see legend osutus tänu tema ootamatule ja sõprade meelet põhjendamatule Prantsusmaalt kodumaale naasmisele kolmekümnendate aastate alul temast äralõigatuks ja lõpetas oma suulist elu okupeeritud Pariisi hingitsevates galeriides üheskoos oma kummaliste maalidega, olles üle elanud mahategemise, unustuse, aga seejärel ülestõusmise ja surmajärgse kuulsuse. Kuid tema ei teadnud sellest midagi. Seljas must kõrbenud vatikuub, hall käterätik ümber suure kõrisõlmega kaela, hädavarestest kõige suurema vedamisega, istus ta ära tühise viieaastase karistusaja ja töötas nüüd

tinglikult kunstnikuna tehasevalitsuse juures, ta seisis nüüd kohmaka neiu ees ja naeratas, mõistes, et praegu leiab temaga aset järjekordne reetmine, mille poolest tema käänuline elu oli nõnda rikas olnud: küll oli ta reetnud esivanemate usu, vanemate lootuse ja õpetaja armastuse, küll oli ta tüssanud teadust ja katkestanud sõprussuhteid, karmilt ja järsult, niipea kui tundis oma vabaduse ahistamist ... Sel korral reetis ta varase ja petliku edu aastail antud kindla töötuse mitte abielluda, millel muide ei olnud kuigivõrd pistmist sugulise karskuse töötusega.

Ta oli olnud naistelemb ja -pruukija, saanud hulga toitu sellest lõppematust allikast, kuid hoidis end valvsalt sõltuvusest, kartes ise saada toiduks sellele naiselikule stiihiale, mis on võtjate vastu nõnda paradoksaalselt helde ja andjate vastu hävitavalt julm.

1
2
Kuid Sonjakese muretu hing – mähitud tuhandete läbiloetud köi-
dete kookonisse, uinutatud kreeka müütide suitsuhõnguse kõmaga, keskaja flöödi hüpnootiliselt kimedada heliga, Ibseni uduse tuulevai-
kusega, Balzaci üliüksikasjaliku tüütusega, Dante astraalse muusi-
kaga, Rilke ja Novalise teravate häälte sireenitaolise lauluga, meeli-
tatud suurte venelaste moraliseerivast, otse taeva enese südamikku
suunatud meeleheitest – Sonjakese muretu hing ei tundnud oma
suurt silmapilku ära, ja tema mõtted olid hõivatud üksnes sellest, et
ega ta ei astu riskantset sammu, laenutades lugejale raamatuid, mida
tal on õigus pakkuda vaid lugemissaalis kasutamiseks ...

„Aadress,” palus Sonjake malbelt.

„Vaadake, ma olen komandeeringus. Ma elan tehasevalitsuses,”
selgitas kummaline lugeja.

„No andke pass, sissekirjutus,” palus Sonjake.

Mees tuhnis mingis sügavamas taskus ja tõi lagedale kortsus
tõendi. Sonjake silmitses seda pikalt läbi prillide, siis vangutas pead.

„Ei, ma ei tohi. Te olete ju oblastist ...”

Kybele näitas mehele punast keelt. Kõik on läbi, näis talle. Ta
torkas tõendi taskupõhja.

„Teeme nii: mina võtan oma need oma kaardile ja teie toote enne ärasõitu raamatud mulle,” ütles Sonjake vabandava häälega.

Ja mees mõistis, et kõik on korras.

„Ainult palun, hoidke neid hoolega,” palus Sonjake mahedalt ning keeras kolm väikesemõõdulist köidet narmendavasse ajalehte.

Mees tänas kuivalt ja lahkus. Kuni Robert Viktorovitš tutvumise tehnoloogia ja kurameerimise raskuste üle põlglikke mõtteid mõlgutas, lõpetas Sonjake aegamisi oma pika tööpäeva ja asutas ennast koju minema. Teda ei pannud enam sugugi muretsema nende kolme hinnalise raamatu saatus, mille ta oli kergemeelselt võõrale välja laenanud. Kõik tema mõtted olid suunatud koduteele läbi külma ja pimedada linna.

Ei saaks öelda, et need erilised naisesilmad, mis müstilise kolmanda silma sarnaselt tüdrukutel erakordselt vara lahti lähevad, Sonjal just suletud olid – pigem olid need paokil.

Varases nooruses, neljateistkümnendamaal eluaastal, justkui alistudes iidsele suguvõsa programmile, mis oli aastatuhandete kaupa neitsisid sessinatses õrnas eas mehele pannud, armus ta oma klassivenda, nägusasse nõbininaga Vitka Starostini. See armumine väljendus talumatus soovis teda vahtida, ja Sonjakese otsivat pilku ei pannud tähele mitte üksnes nukunäo omanik ise, vaid ka kõik ülejäänud klassikaasalsed, kes avastasid selle põneva vaatemängu enne, kui Sonja sellest arugi sai.

Ta üritas endast võitu saada ja püüdis aina leida silmadele uut objekti – tahvli, vihiku, akna ristküliku, – kuid pilk pöördus kompassinõela järjekindlusega iseenesest ruuge kukla juurde tagasi, aina otsis kohtumist selle helesinisega, külmaga, ligitõmbavaga ... Juba sosistas kaastundlik sõbranna Zoja, et ta sedasi ei jõllitaks. Kuid

Sonjake ei saanud sinna midagi parata. Silm nõudis ahnelt ruugepäist toitu.

Lõppes see kõik väga jubedalt ja mällu sööbivalt. Brutaalne Onegin, armunud pilgu koorma all nõrkedes, määras oma vaikivale austajannale väikese pargi kõrvalisel alleel kohtumise ja andis talle kaks valutut, kuid tapvalt solvavat laksakat, saadetuna nelja põõsastesse pugunud klassivenna heakskiitvast naerulaginast, kelle hingekalkust võiks hukka mõista, kui kõik need noored kiibitsejad poleks läheneva sõja esimesel talvel täies koosseisus hukka saanud.

Kolmeteistaastase rüütli kasvatuslik õppetund oli samas niivõrd veenev, et tüdruk jäi haigeks. Lamas kaks nädalat kõrge palavikuga siruli. Ilmselt väljus armulõõm temast sellisel klassikalisel moel. Kui ta pärast terveks saamist uue alanduse ootel kooli tuli, oli tema tragikoomilise seikluse täiesti varjutanud kooli kaunitari Nina Borissova enesetapp, kes oli ennast pärast õhtuse vahetuse lõppu klassiruumis üles poonud.

Mis aga puutub kõva südamega kangelasse Vitka Starostini, siis Sonja õnneks oli see vahepeal koos vanematega teise linna kolunud, ja Sonjale jäi kibe tõdemus oma naisebiograafia täielisest ja lõplikust ammendumisest, mis vabastas ta kogu eluks püüdlusest meeldida, köita ja võluda. Ta ei tundnud oma edukate kooliõdede vastu põrmustavat kadedust ega hinge kurnavat ärritust ja pöördus tagasi oma tulise ja joovastava kire – lugemise – juurde.

... Robert Viktorovitš tuli kahe päeva pärast, kui Sonjake enam kojulaenutuses ei töötanud. Ta lasi teda kutsuda. Sonja ronis välja keldrist, kasvades kolme võttega välja tumedast august, ei tundnud lühinägelikult ja kaua meest ära, seejärel kukkus noogutama otsekui heale tuttavale.

„Istuge palun,“ nihutas mees tooli.

Väikeses lugemissaalis istus mitu soojalt sissepakitud külastajat. Oli külm: köeti hädavaevu.